

Između tehnološke realnost, zakonskih propisa i prakse: Crnogorski arhivisti pred izazovom dugoročne zaštite e-gradje

SNEŽANA PEJOVIĆ, MRS.

Archivist Montenegro State Archives - Kotor Historical Archives - Head of Department, Stari grad 318, 85 330
Kotor, Crna Gora (ME)

e-mail: snezana.pejovic@dacg.gov.me; pejsib@t-com.me.

The president of the Centre for the Preservation and Presentation of Kotor Documentary Heritage "NOTAR",
Stari grad 477, 85 330 Kotor, Crna Gora

e-mail: cdknotar.ko@t-com.me

Among Technological Reality, Legislation and Practice: Montenegrin Archivists Facing the Challenge
of Long-Term Preservation of E-Records

ABSTRACT

This paper deals with the technological reality in Montenegro, which is characterized by the transition of an increasing number of entities onto electronic business and the growing production of electronic records. By analyzing the adopted regulations and development strategies, for now exclusively under the jurisdiction of the Ministry for Information Society and Telecommunications, we have tried to determine what role the State Archives and Montenegrin archivists play in the accomplishment of their professional mission - long-term preservation of electronic archives.

Key words: long-term preservation, E-records, electronic business, legislation, regulations, State Archives of Montenegro

Fra realtà tecnologica, legislazione e pratica: gli archivisti del Montenegro di fronte alla sfida della
conservazione a lungo termine dei documenti elettronici

SINTESI

Il presente articolo si occupa della realtà tecnologica in Montenegro, che si caratterizza per il passaggio di un numero crescente di entità sul commercio elettronico e la crescente produzione di documenti elettronici. Analizzando i regolamenti adottati e le strategie di sviluppo, per il momento esclusivamente sotto la giurisdizione del Ministero per la società dell'informazione e delle telecomunicazioni, abbiamo cercato di determinare il ruolo che l'Archivio di Stato e gli archivisti montenegrini giocano nel compimento della loro missione professionale - la conservazione a lungo termine degli archivi elettronici.

Parole chiave: conservazione a lungo termine, archivi elettronici, commercio elettronico, legislazione, norme, Archivio di Stato del Montenegro

Med tehnološko realnostjo, zakonodajo in prakso: črnogorski arhivisti pred izzivom dolgoročne hrambe
e-gradiva

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljena tehnološka realnost v Črni gori, ki jo zaznamuje prehod vse večjega števila subjektov na elektronsko poslovanje in naraščajoča proizvodnja elektronskih zapisov. Z analiza obstoječe zakonodaje in razvojnih strategij, ki so za zdaj izključno v pristojnosti Ministrstva za informacijsko družbo in telekomunikacije, smo poskušali ugotoviti, kakšno vlogo imajo Državni arhiv in arhivisti pri opravljanju svojega poklicnega poslanstva - dolgoročne hrambe elektronskega arhivskega gradiva.

Između tehnološke realnost, zakonskih propisa i prakse: Crnogorski arhivisti pred izazovom dugoročne zaštite e-građe

ABSTRAKT

U radu je riječ o tehnološkoj stvarnosti u Crnoj Gori koju karakteriše prelazak sve većeg broja subjekata na elektronsko poslovanje i narastajuće produkcije elektronskih zapisa. Analizom usvojenih propisa i razvojnih strategija, koji su u isključivo za sada u nadležnosti Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije, pokušali smo odrediti kakvu ulogu ima Državni arhiv i arhivisti u ostvarivanju svoje profesionalne misije - dugoročne zaštite elektronske arhivske građe.

Ključne riječi: dugoročna zaštita, e-građa, elektronsko poslovanje, zakonodavstvo, propisi, Državni arhiv Crne Gore

1 Uvod

U zadnjim dekadama 20. vijeka kada su među arhivistima još uveliko trajale rasprave o problemima i nedoumicima kako zaštititi na pravi način tradicionalnu arhivsku građu, uključujući i rasprave o problemima njene trajne zaštite prenosom na druge medije (mikrofilmovanje), arhivsku djelatnost postupno su počeli da zahvataju procesi kompjuterizacije i internetizacije. U početku se o tome diskutovalo sporadično, kao o nekim futurističkim aktivnostima o kojima treba znati tek ponešto samo u naznakama. Rasprave su bile u domenu apstraktnih spekulacija i teorijskih priprema unutar arhivske struke za neko buduće vrijeme, o kojemu se nije mnogo znalo što će da donese. Na primjer, na skupovima arhivista bivše Jugoslavije, o kompjuterizaciji i uopšte o informatici u arhivskoj struci se počelo nešto više govoriti osamdesetih godina prošlog vijeka.

Međutim, za relativno kratko vrijeme ekspanzivni razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija (u daljem tekstu: ICT) je poput cunamija zapljusnuo arhivsku struku na globalnom nivou i nametnuo se arhivistima kao nezaobilazan i urgentan problem sa kojim se treba hitno, veoma temeljito i sistematski, hvatati u koštac. Ono što posebno i najviše tangira arhivsku struku je da je razvoj ICT praćen dnevno narastajućom produkcijom elektronskih zapisa. Tako da su problemi fizičke zaštite i trajnog očuvanja arhivske građe u papirnoj formi ili na mikrofilmu, danas postali zanemarljiv problem pred aktuelnim izazovom za arhiviste - dugotrajno očuvanje elektronskih zapisa i informacija i ispunjavanje svega onoga što taj složeni proces sa sobom nosi.

Brz razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija, to jest neprestano usavršavanje i mijenjanje hardvera i softvera, kontinuirano kreiranje novih oblika elektronskih zapisa i nosača tih zapisa, na krajnje zabrinjavajući način dodatno otežavaju procese izgradnje tzv. elektronske spremnosti (e-spremnosti) i pojedinaca, i institucija, čitavog društva i država. U 21. vijek - vijek interneta i informatike, arhivisti su uglavnom ušli sa znanjem i iskustvom iz tradicionalne arhivistike, odnosno sa arhivskom teorijom i praksom iz prethodnog stoljeća. Dakle, arhivisti su dočekali novo stoljeće u velikom broju kao informatički nepismeni. Posebno je to slučaj u ekonomski slabije razvijenim državama, tzv. zemljama u razvoju.

Stvarno stanje stvari nam pokazuje da tradicionalni način rada je u mnogim segmentima arhivske prakse neprimjenjiv kada je u pitanju rukovanje elektronskom arhivskom građom. Kao najočitiji primjer odstupanja od prethodno usvojenih i ustaljenih procedura u arhivskoj djelatnosti možemo navesti da sada uz stvaraoca i imaoca ključnu ulogu u odabiru, valorizaciji i trajnom čuvanju elektronske građe dobija i njen korisnik. Informacija mora biti dostupna u svakom trenutku u čitljivom, autentičnom i vjerodostojnom formatu - imperativ je savremenog informatičkog društva. Uz to, briga arhiviste o dokumentu je dislocirana sa dokumenta koji je završio svoj operativni ciklus i preuzima se u arhiv radi trajnog čuvanja, na dokument koji se tek stvara. Uz postojeće tradicionalne arhive, koji i dalje vode bitku sa nedostatkom odgovarajućih prostora, standardizovane opreme, stručnog kadra, i sl., u praksi i ICT okruženju sve prisutniji je elektronski arhiv; tačnije, arhivi kao arhivska skladišta za fizičku pohranu tradicionalnih spisa danas imaju svoj pandan - virtualne depoe.

U procesu prilagođavanja arhivske struke zahtjevima novog tehnološkog doba, što se odvija relativno sporo i nejednako od zemlje do zemlje, od institucije do institucije, i rezultat je djelovanja ra-

znih faktora, pitamo se u kojoj mjeri su za savremenog arhivistu dodatno opterećujuće poruke upozorenja koje saopštavaju stručnjaci informatičari, čak i kreatori u oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija, poput one Vintona Grej Serfa (*Vinton-Vint Cerf*), “oca Interneta”, sada potpredsjednika *Google-a*. Početkom godine, na konferenciji *Američke asocijacije za razvoj nauke* u San Hozeu, upozorio je na veliku i izvjesnu opasnost da 21. stoljeće bude razdoblje “digitalnog mraka” (*information black hole*), tačnije da na hiljade elektronskih zapisa - svjedočanstava ove ere nestanu zauvijek (Internet 1). Prema njegovoj tvrdnji, ako se ne preduzmu hitno efikasne mjere na polju pronalaska novog softvera i operativnog sistema (poput onog koji se trenutno istražuje, nazvanog “digital vellum”, koji bi mogao da pohrani digitalne zapise u čitljivom obliku tokom hiljadu vjekova ubuduće), sve ono što je ljudsko društvo zapisalo tokom 21. vijeka, čitavo ljudsko pamćenje jednog razdoblja, otići će nepovratno u zaborav!

Dakle, problem dugoročne zaštite elektronske građe je permanentno prisutan na globalnom nivou. U tom pravcu, već od ranih devedesetih godina, radi iznalaženja najboljih rješenja u rukovanju elektronskom građom i njenom dugoročnom zaštitom, napravljeno je više dokumenata koja nude smjernice i arhivistima i stvaraocima i imaoima elektronske građe za procedure u rada sa digitalnim zapisima. Ipak, primjenjivost tih dokumenata je nedostatna i neujednačena i diktirana je raspoloživom infrastrukturom, dostupnošću informaciono-komunikacionih tehnologija stanovništvu, pravnim okvirom koji reguliše primjenu novih tehnologija, pozicijom arhiva u društvu, raspoloživim finansijskim mogućnostima, i sličnim faktorima.

Pitanje koje ostaje otvoreno sa arhivističke tačke gledišta je u kolikoj mjeri su se svi oni koji se bave pitanjima primjene ICT, uključujući tu i arhiviste, fokusirali generalno na trajnu zaštitu elektronskih zapisa ili se primarno još uvijek bave nekim drugim pitanjima ostajući tako u domenu operativnog životnog ciklusa elektronskog dokumenta.

2 Dometi Crne Gore na planu primjene ICT i aktuelne ocjene e-spremnosti crnogorskog društva

O razvoju informacionog društva u Crnoj Gori, kao savremenog društva znanja, opširno smo govorili na “Međunarodnom arhivskom danu” 2010. Godine (Pejović, 2010, str. 305-321). Ono što želimo ovom prilikom istaći u kontekstu teme kojom se bavimo u radu je da je u Crnoj Gori nosilac svih poslova vezanih za primjenu savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija *Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije*¹, pa samim tim i onih aktivnosti vezanih za elektronsku arhivsku građu i upravljanje njome.

Šire prihvatanje novih tehnologija i njihova temeljitija primjena u crnogorskom društvu usvajanjem strateških dokumenata i donošenjem osnovnih zakonskih propisa iz te oblasti, praktično počinje u prvom desetljeću 21. stoljeća, i to kroz aktivnosti vladinog tijela - *Sekretarijata za razvoj Crne Gore*. Tako je usvajanjem dokumenta “Strategija razvoja informacionog društva - put u društvo znanja 2003 - 2007”, u maju 2004. Godine (Internet 2), Vlada Crne Gore pokazala da je prepoznala i utvrdila kao svoj ključni prioritet za naredni četvorogodišnji period razvoj informacionog društva i elektronskih servisa u javnom i privatnom sektoru. Ovim dokumentom su zacrtane i razne aktivnosti u oblasti popularizacije informacionog društva i generalno one za podizanje nivoa svijesti o neminovnosti da se ide u pravcu stvaranja društva zasnovanog na znanju, kao zamajca sveopšteg socio-ekonomskog prosperiteta jedne države (Pejović, 2010, str. 307).

Ipak, tek nakon što je ustanovljeno posebno ministarstvo za ICT, crnogorsko društvo se počinje podrobnije i intezivnije baviti novim tehnologijama. Tačnije, preduzimaju se konkretni koraci da se dostignuća savremenih tehnologija planski i na sistematski način uvedu i u crnogorsko društvo i u privredu. Ovo je neminovno obuhvatilo brigu o elektronskom dokumentu, te uvođenje drugačijih procedura u upravljanju elektronskim zapisima. Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije to sprovodi kroz niz preduzetih mjera i aktivnosti, kao što su: usvajanje i primjena strategije za razvoj informacionog društva, postupno usvajanje pravne regulative i njena široka primjena u svim

1. Osnovano je 2008. godine kada preuzima poslove *Sekretarijata za razvoj Crne Gore*. Sve aktivnosti na predlaganju i sprovođenju politike u oblasti razvoja informacionog društva od 2009. god. povjerene su ovom ministarstvu. Od januara 2011. god. ono proširuje djelatnost i prerasta u *Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije*. Dostupno na : <http://www.mid.gov.me/biblioteka/strategije> (citirano 14. 3. 2015).

sferama djelovanja crnogorskog društva i crnogorske privrede, realizacija i implementacija projekta *Sistem za elektronsko upravljanje dokumentima* u Vladi Crne Gore i upravi, tzv. eDMS², aktivnosti na polju edukacije subjekata involviranih u ove procese, i sl.

Planska dokumenta u oblasti ITC u Crnoj Gori, kao program i strategija djelovanja, pa pravna regulativa, već nekoliko godina striktno se usklađuje sa zahtjevima Evropske unije. Poznato je da je na globalnom planu digitalna pismenost određena kao stožerni faktor razvoja savremenog društva. To je zacrtano i u inicijativi, "Digitalna agenda za Evropu", koja je jedna od sedam ključnih inicijativa u razvojnom dokumentu "Evropa 2020". Smanjenje tzv. digitalnog jaza među zemljama je preduslova za razvoj i funkcionisanje jedinstvenog tržišta i socijalnog i ekonomskog razvoja i napretka evropske zajednice³.

Naravno, *Agenda*, uz sve ostalo, predviđa i aktivnosti na digitalizaciji kulturne baštine u svim evropskim državama. Osim što se digitalizacijom kulturno nasljeđe štiti od propadanja "... digitalizacija donosi kulturu u domove i vrijedan je resurs za obrazovanje, turističku zabavu, animaciju i kreativni sektor u cjelini. Ulaganjem u digitalizaciju će se ustanoviti nove tvrtke i otvoriti nova radna mjesta" (Internet 4). Dakle, digitalna baština se posmatra kao ravnopravni učesnik u ukupnom društvenom i ekonomskom napretku i njegov pokretač.

Pomenuta evropska inicijativa na području implementacije novih ICT primarno je usmjerena da se uspostavi širokopoljasni internet i interoperabilne aplikacije, uz svu logističku podršku adekvatne pravne regulative, kao i strategija za višegodišnje planiranje i usmjeravanje aktivnosti u ovoj oblasti. Sve navedeno predstavlja i jedan od preduslova koji Crna Gora mora da ispuni u procesu pristupanja Evropskoj uniji i u to već u postupku otvaranja, odnosno zatvaranja pregovaračkih poglavlja.

Crna Gora je na Međuvladinoj konferenciji u Briselu, 31. marta 2014. godine, otvorila pregovaračko poglavlje 10: *Informatičko društvo i mediji*. Po riječima pregovarača, ocjena je da Crna Gora spada u vodeće države u regionu u pogledu korišćenja modernih tehnologija (Ružica Mišković, šefica Radne grupe za pregovaračko poglavlje 10, 2015). Takođe, usvojena zakonska regulativa, prema procjeni Evropske komisije, je usklađena sa evropskim standardima i Crna Gora ima još da poradi na tome na način kako je to zacrtala u dokumentu "Strategija razvoja informacionog društva za period 2012 - 2016" (2011, str. 12) -, usvojena 25. januara 2012 - kao i kroz druga dokumenta, npr. "Akcioni plan za razvoj eGovernmenta do 2016. godine", usvojen 15. jula 2013. god. (Internet 5).

Vežano za razvoj i implementaciju ICT, na globalnom planu i godišnje vrše se procjene elektronske spremnosti jednog društva, to jest države⁴. Pomenuti pokazatelji koriste se za procjenu da li je crnogorsko društvo elektronski spremno da sprovodi e-upravu, e-obrazovanje, e-zdravstvo, e-poslovanje, e-bankarstvo, e-trgovinu, e-pristupačnost, itd., i u kojoj mjeri je spremno. Po pravilu ovi pokazatelji obuhvataju analizu razvijenosti informacionog društva gledano iz više uglova. Uglavnom su to usporedni pokazatelji u kojoj mjeri je jedno društvo uključeno u digitalne tokove na unutrašnjom planu u državi (i tržišno, i politički, i zakonodavno), kolika je spremnost i pojedinaca, preduzeća, Vlade i vladinih tijela da implementiraju nove tehnologije, potom se ispituje i uključenost u međunarodne digitalne tokove. Naravno obuhvaćeni su pokazatelji za razvijenost i stanje informacione infrastrukture. Prema zadnjim mjerenjima za 144 zemlje svijeta u 2014. godini, Crna Gora je po e-spremnosti zauzela 52. mjesto, sa rezultatom 4.27 (The Global Information Technology Report 2014). Relativno zadovoljavajuća pozicija Crne Gore kao male države koja je još uvijek u tranzicionim promjenama i društva i privrede, ohrabruju da se ulaže u njen informaciono-komunikacioni tehnološki razvoj.

2. eDMS = *electronic Document Management System*. "U skladu sa dokumentom Strategija za razvoj informacionog društva za period od 2009. do 2013. godine, Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije je oktobra 2009. godine počelo sa realizacijom projekta eDMS..." "Čikom" iz Podgorice, SRC systemske integracije iz Ljubljane i SRC systemske integracije iz Beograda, potpisali su 2. septembra, Ugovor o izradi i implementaciji informacionog sistema za upravljanje dokumentima u Vladi i Ministarstvima - eDMS (Internet 3: <http://www.cikom.com/index.php/en/marketing/cikom-news.html?start=55>). (citirano 31. 5. 2015).

3. Opširnije o razvoju digitalne Evrope vidi: Digitalna agenda za Evropu. Dostupno na: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en> (citirano 20. 5. 2015).

4. To su godišnje analize Svjetskog ekonomskog foruma.

3 Široka primjeni ICT u oblasti administracije - potezi ka reformi državne uprave, unapređenju kancelarijskog poslovanje i upravljanja elektronskom arhivskom građom

Ključni faktor razvoja u Crnoj Gori je masovnost primjene ICT, to jest, kako je to zacrtano u *Strategiji razvoja informacionog društva 2012-2016*, široko uključenje svih građana i pravnih subjekata u nove tehnološke tokove na prvom mjestu kroz elektronsku Upravu. Reforma Uprave, kao neminovnost za društveno-ekonomski prosperitet države, podrazumjeva povećanje efikasnosti kancelarijskog poslovanja, tačnije nov, reformisani pristup u upravljanju dokumentima.

Osnovni ciljevi, prema *Akcionom planu za razvoj eGovernmenta...*, su: unapređenje poslovnih procesa i smanjenje administrativnih barijera u organima uprave, povećanje efektivnosti i upotrebe eUprave, unapređenje transparentnosti u donošenju odluka Vlade, učešće građana i preduzeća u kreiranju politike procesa, elektronske javne nabavke, unapređenje IT okruženja i digitalne pismenosti, interoperabilnost, elektronska identifikacija (eID) i prekogranične elektronske usluge (Akcionni plan za razvoj eGovernmenta do 2016. godine, pp. 6-14). Kako bi se obezbjedila jedinstvena ulazna tačka u elektronskoj upravi, izrađen je Portal e-Uprave za građane i poslovne subjekte u zemlji i inostranstvu. Predviđeno je da se dostigne dostupnost od 200 servisa do 2016. God (prim: Internet 6).

Što se tiče zakonske regulative u oblasti primjene ICT u Crnoj Gori, a koja je, pored ostalog trebalo da bude predmet interesovanja i arhivske struke, jedan od zakona koji je među prvima usvojen je "Zakon o elektronskom potpisu" (2003, 2005), za pravno regulisanje upotrebe elektronskog potpisa u pravnom prometu, u upravnim, sudskim i drugim pravnim postupcima. Ovaj zakon je propraćen i upotpunjen podzakonskim aktima. Potom, 2008. godine usvaja se i "Zakon o elektronskom dokumentu" (2008), koji reguliše upotrebu elektronskog dokumenta takođe u pravnom prometu, upravnim, sudskim i drugim postupcima. Uz ostale propise u ovom kontekstu treba pomenuti i "Zakon i informacionoj bezbjednosti" (2010)⁵, koji treba da obezbjedi povjerljivost, cjelovitost i dostupnost podataka, "Zakon o elektronskoj upravi" (2014), kao i "Uredbu o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave" (2011).

U ovoj fazi izgradnje ICT društva u Crnoj Gori fokus je na efikasnoj državnoj upravi, što bi trebalo kasnije da posluži kao osnova u primjeni istog za privredne subjekte i za razvoj medijskog i radio-difuznog tržišta. Internetom, kao značajnim sredstvom i privredne i društvene djelatnosti, planirano je da do 2016. godine u Crnoj Gori bude pokriveno 100% populacije (brzinom pristupa od 10Mbps), odn. 50% (brzinom od 30Mbps), uostalom kako je to zacrtano i u pomenutoj *Digitalnoj agendi za Evropu*.

Primarni zahtjev ovih procesa je da treba maksimalno povećati efikasnost kancelarijskog poslovanja državne uprave, što znači i postupni prelazak iz tradicionalnog na elektronsko kancelarijsko poslovanje. To "podrazumjeva ne samo pravilno evidentiranje i elektronsko arhiviranje dokumentacije koja nastaje u poslovnim procesima administracije, već i upravljanje dokumentima tokom njihovog životnog ciklusa, kao i vođenje poslovnih postupaka" (*Program rada Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije za 2015. Godinu*, str. 24).

Što se tiče zakonske regulative, prvo je "Zakonom o elektronskom dokumentu" određeno je da elektronski dokument ima istu dokaznu vrijednost kao i dokument u papirnoj formi. Takođe, ovaj zakon pravno reguliše upotrebu i promet elektronskog dokumenta, njegovu strukturu, odnos kopije i izvornika e-dokumenta, dokaznu funkciju, životni ciklus, kao i čuvanje, zaštitu i nadzor nad e-dokumentom.

U sljedećem koraku pristupilo se realizaciji projekta primjene informacionog sistema u upravljanju dokumentima u Vladi Crne Gore i u određenom broju ministarstava⁶, što je počelo da se sprovodi još u septembru 2009. godine. Prema riječima ministra za informaciono društvo Crne Gore i ostalih

5. Svi propisi su dostupni i na sajtu Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikaciju Crne Gore, <http://www.mid.gov.me/biblioteka>.

6. Prema *Analizi korišćenja informacionog sistema za upravljanje dokumentima*, Podgorica, mart 2014. god. ih je obuhvaćeno ukupno 15. (<http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=160199&rType=2>, citirano 20. 5. 2015). Već u *Izveštaju o radu za 2014. godinu* Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikaciju je taj br. 16, <http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=191348&rType=2> (citirano 11. 6. 2015).

saradnika ovog ministarstva, ugovoreni projekat garantuje usklađenost sa tada važećom "Uredbom o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave" (1992)⁷ i aktuelnim "Poslovníkom Vlade"⁸.

Pokušaćemo da sažmemo što je sve obuhvatila zadnja *Uredba o kancelarijskom poslovanju* (2011), a tiče se elektronskog poslovanja i pravilima za rukovanje elektronskom građom. Kao prvo, pravno se uvodi u administriranje da se kancelarijsko poslovanje može vršiti i u elektronskom obliku. Kada se akta primaju elektronskim putem, to se obavlja u skladu sa propisima o elektronskom dokumentu i elektronskom potpisu. Potvrda primaoca pošiljaocu dokumenta poslanog elektronskim putem vrši se takođe prema pomenutim propisima i to elektronski, kao i elektronsko otpremanje akata. Raspoređivanje podnesaka, odnosno akata primljenih elektronskim putem obavlja se unosom signirnog znaka (brojčani znak organizacione jedinice, odnosno obrađivača podneska/akta). Ovako elektronski obrađeni i završeni predmeti se sa odgovarajućim evidencijama o njima, čuvaju u elektronskoj arhivi. Novina je da u elektronskom kancelarijskom poslovanju učestvuju svi službenici koji vrše obradu predmeta, a ne samo i isključivo službenik u pisarnici, kako je to bilo ranije.

Kako se može vidjeti iz prethodno, realnost uredskog poslovanja u Crnoj Gori zadnjih godina je sve veća produkcija elektronskih zapisa.

4 Uloga i pozicija i Državnog arhiva u procesu intezivne implementacije informaciono-komunikacionih tehnologija u javnom sektoru u Crnoj Gori

Kroz prethodno izlaganje pokušali smo da istražimo koliko je Crna Gora daleko otišla u usvajanju i primjeni novih tehnologija, tačnije da pokušamo predstaviti kako izgleda tehnološka stvarnost u Crnoj Gori, i kroz aktuelnu legislativu i kroz praksu u oblasti primjene ICT. U tom cilju smo analizirali sve aktivnosti, preduzete mjere i strateške planove, kao i usvojenu pravnu regulativu. Kroz planska i druga dokumenta donesena u ovoj oblasti tragali smo za podacima o tome kako je pozicionirana arhivska struka u aktuelnom ambijentu usvajanja i primjene novih tehnologija, odnosno u okolnostima narastajuće produkcije elektronskih zapisa i prelaska javnog sektora, ali i privrede, posebno malih i srednjih preduzeća, na elektronsko kancelarijsko poslovanje.

Iz ovih analiza stanja sasvim je očigledno da je Vlada Crne Gore, tačnije Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije Crne Gore kao nosilac i realizator svih poslova na izgradnji savremenog informacionog društva i na reformi državne uprave, zaobišao Državni arhiv, iako je ova ustanova od 1992. godine dio državne uprave, tačnije jedan od njenih organa. Prvenstveno zbog tog statusa Državnog arhiva bilo je za očekivati da Arhiv i uopšte arhivska djelatnost budu ključne karike, čak i noseći stubovi u procesima prelaska na elektronsko poslovanje, odnosno u aktualnom uvođenju sistema elektronskog upravljanja dokumentima. Ali stvarnost je drugačija. U usvojenim razvojnim planovima Vlade i pomenutog Ministarstva nije čak ni nagovješteno u kojoj fazi ovog projekta će Državni arhiv biti uključen, ako ne kao ustanova kojoj je osnovna djelatnost briga o dokumentu, onda barem kao dio državne uprave koja se u cjelosti reformiše. Od Državnog arhiva, prema informacijama kojima raspoložemo, nije ni traženo da obavi bilo kakve radnje, poput donošenja strategija, planova, i sl., niti da unese izmjene u arhivsku legislativu u skladu sa aktuelnim reformama državne uprave i prelaskom uprave i privrednih subjekata na elektronsko poslovanje.

Isključivanjem arhivske struke iz ovih procesa nesumnjivo je uticalo da se dokumenta Ministarstva za informaciono društvo ne naslanjaju na međunarodne standarde i preporuke u oblasti upravljanja elektronskim dokumentima. Tako, na žalost, uvidom u zakonska i druga akta ovog ministarstva, koja se tiču uređenja kancelarijskog poslovanja i arhiviranja u javnoj upravi, nismo naišli ni na pomen, a još manje na primjenu međunarodnog standarda ISO 15489 (Upravljanje dokumentima), i/ili npr. preporuke poput zahtjeva *MoReq* - Model zahtjeva za upravljanje elektronskim zapisima, kako je to praksa u upravi evropskih i nekih država u našem okruženju.

7. Nova *Uredba* će tek biti usvojena 2 godine nakon pokretanja projekta eDMS i to u oktobru 2011. godine, koja uvodi i odredbe o elektronskoj evidenciji i pohrani elektronskih zapisa. Vidi *Uredbu o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave* (2011).

8. O platformi projekta eDMS, citiramo izjave odgovornih: "Ugovoreno rješenje je bazirano na softverskim rješenjima vodećeg svjetskog brenda *EMC Documentum* i *EMC Captiva* iz oblasti upravljanja elektronskim dokumentima, koje zajedno sa *SRC*-ovim softverskim rješenjem za upravljanje dokumentima *Origami.NET* predstavlja jedinstvanu platformu za rad velikog broja korisnika, sa velikim brojem dokumenata u dužem vremenskom periodu." Vidi Internet 7: <http://www.cikom.com/index.php/me/marketing/cikomnovosti/32edmsuvladi.html>. (citirano 20. 5. 2015).

U kontekstu primjene iskustava iz arhivske prakse i uopšte arhivske djelatnosti, moramo podvući da sva dokumenta donešena od strane Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije, počev od prvih zakonskih i podzakonskih akata, planova i strategija, u dijelu kada je riječ o životnom ciklusu elektronskog dokumenta, bave se i “skladištenjem”, odnosno čuvanjem elektronskih zapisa i informacija, **kao i postupkom arhiviranja**.

Tako eDMS, kao informacioni sistem koji je još uvijek u fazi implementacije u javnom sektoru u Crnoj Gori, sadrži i modul, tzv. *EMC Documentum*, u kojem se “skladište” dokumenta i predmeti, to jest oni se tu arhiviraju. **U stvari modul predstavlja centralni elektronski arhiv** (Lukač i Maraš, str 90-94). Napomenimo da je još u najavi pokretanja ovog projekta 2009. godine, naglašeno da će projektno rješenje **obuhvatiti čitav životni ciklus dokumenta uključujući njegovo čuvanje u “aktivnoj i pasivnoj arhivi”**⁹. Pretpostavka je da se pod “pasivni arhiv” mislilo na arhivsku instituciju!

U informacijama o projektu eDMS i u analizama njegovog sprovođenja, Ministarstvo za informaciono društvo naglašava: “Projekat eDMS podrazumjeva kompletno upravljanje dokumentima, **što znači pravilno arhiviranje i upravljanje arhivom, kao posljednjom fazom u životnom ciklusu dokumenata**” (Informacija o statusu projekta Sistem za upravljanje dokumentima u Vladi i ministarstvima - eDMS, 2012) .

Opet, u inoviranoj informaciji iz 2013. godine, Ministarstvo za informaciono društvo, uz opazanja o ključnim izmjenama koje donosi novo, elektronsko kancelarijsko poslovanje, iznosi tvrdnju da: “Uspješna realizacija projekta eDMS pretpostavlja izmjenu postojećeg pravnog okvira kojim se definišu dokumentacioni tokovi, od Uputstva o elektronskom kancelarijskom poslovanju, **Zakona o arhivskoj djelatnosti** gdje se regulišu procedure korištenja digitalnih dokumenata u Vladi i ministarstvima” (Inovirana informacija o statusu projekta Sistem za upravljanje dokumentima u Vladi i ministarstvima - eDMS, 2013). Osim ove kratke opaske o nedostatnoj arhivskoj zakonskoj regulativi, do danas nije pokrenuta nikakva inicijativa od strane nadležnih organa za hitnu izmjenu i dopunu arhivskog zakona usvojenog 2010. godine.

Elektronska arhiva je pravno regulisana, isto kao i životni ciklus e-dokumenta još ranije, pomenutim “Zakonom o elektronskom dokumentu” iz 2008. godine: “Član 21. Pravna i fizička lica i nadležni organi dužni su da elektronske dokumente čuvaju izvorno u informacionom sistemu ili na medijima koji omogućavaju trajnost elektronskog zapisa za utvrđeno vrijeme čuvanja, u skladu sa zakonom, odnosno pravnim poslom. Elektronski dokumenti iz stava 1 ovog člana **čuvaju se u elektronskoj arhivi**”.

Prema ovome jasno je da je nadležnost nad svim fazama životnog ciklusa e-dokumenta, uključujući pohranu i zaštitu, dodjeljena isključivo organu državne uprave nadležnom za informaciono društvo, to znači već pomenutom Ministarstvu. U aktuelnim dokumentima Ministarstva za informaciono društvo Državnom arhivu se ne dodjeljuju/određuju nikakve kompetencije, čak ni u toj zadnjoj fazi životnog ciklusa e-dokumenta, u postupku njegovog arhiviranja. Kako smo već pokazali, tu i tamo se pomene arhivska zakonska regulativa. Uz to, nigdje u pomenutim regulatornim dokumentima Ministarstva nije određeno što se događa sa e-dokumentima nakon prestanka njegove operativne funkcije kod stvaraoca, niti se pominje (propisuje) dugotrajna zaštita elektronskih zapisa.

Zaobilazeći arhivsku struku u aktualnim procesima razvoja informacionog društva, država Crna Gora, pretpostavljamo nesvjesno, rizikuje da nanese ogromnu štetu crnogorskom društvu kroz trajni gubitak dijela digitalnog kulturnog nasljeđa, u stvari kolektivnog pamćenja, i to onog dijela dokumentarnog nasljeđa koje se već desetak godina intezivno stvara na novim medijima.

Ipak, moramo primjetiti da od prošle godine postoje određeni pomaci, makar su minorni, u ozbiljnijem sagledavanju potrebe da se Državni arhiv Crne Gore i arhivska struka uključe u procese elektronskog poslovanja. Tako je polovinom 2014. godine *Zakonom o elektronskoj upravi (2014)*, u članu 10 - *Arhiviranje*, određeno da se moraju poštovati i propisi “**o arhivskoj djelatnosti** i informacionoj bezbjednosti” prilikom arhiviranja na portalu e-uprave.

9. Vidi fus-nota br. 2.

Skroman iskorak u pravcu uvođenja arhivske struke u nove tokove predstavlja usvajanje “Uredbe o načinu i uslovima čuvanja registratorske i arhivske građe” (2014)¹⁰, koja pravno reguliše čuvanje i tradicionalne i elektronske arhivske građe. Na usvajanje ovog zakonskog akta se čekalo duže u odnosu na druge propise iz oblasti arhivske djelatnosti koji su inovirani i dopunjeni tokom 2010, odnosno 2011. godine. *Uredba* je rađena u mješovitoj radnoj grupi i to predstavnika iz Državnog arhiva i iz Ministarstva za informaciono društvo. To je donekle ohrabrujuće za crnogorsku arhivsku struku, pošto su po prvi put u procese implementacije ICT uključeni Državni arhiv i arhivisti!

Ipak, u *Uredbi* su samo 4 člana posvećenja čuvanju i propisnom smještaju arhivske građe u elektronskom obliku. Članovi imaju dosta uopštene i neprecizne formulacije posebno kada su u pitanju postupci i radnje bitne za arhivsku struku i arhivsku nadležnost. Članom 9 se reguliše čuvanje elektronskog dokumenta i to po procedurama koje donijelo Ministarstvo za informaciono društvo kroz svoja zakonska akta. Samo se u zadnjem stavu ovog člana se propisuje postupak u skladu sa arhivskim zakonodavstvom da: “Inicijalno čuvanje elektronskog dokumenta treba da vrši stvaralac i držalac dokumenta”, iako je formulacija ovog stava krajnje neprecizna, jer u potpunosti ostaje nejasno kada počinje nadležnost i briga arhiva u životnom ciklusu e-dokumenta.

U sljedećem članu u prvom stavu se propisuje da se arhivska građa u elektronskom obliku “smješta (se) i čuva u sistemu u kojem nije moguće brisanje, mijenjanje i dodavanje podataka”. Tako i dalje nemamo definisan Arhiv kao mjesto trajne pohrane elektronske arhivske građe, već se očigledno *Uredbom* propisuje njeno odlaganje u e-Arhiv kod stvaraoča/imaoča.

Uz već usvojene odredbe u drugim zakonskim propisima o očuvanju autentičnosti i vjerodostojnosti dokumenta, u ovom članu propisuje se da “elektronski podaci se smještaju u najmanje dvije kopije, od kojih jedna treba da bude u sistemu koji omogućava pristup, pretraživanje i prikazivanje podataka koji se predaju na čuvanje, a druga izvan tog sistema.” U ovom stavu takođe nije jasno određeno što je u stvari elektronski podatak. Prema zakonima o elektronskom dokumentu i elektronskom potpisu, oba pojma se definišu kao “skup podataka”, odnosno za e-potpis “skup obaveznih podataka”. Da li je ovdje zakonodavac možda mislio na metapodatke, koji se inače ne pominju u zakonskim aktima Ministarstva za informaciono društvo, ili je riječ o nečem drugom, ostavljeno je arhivistima da se dovijaju.

Dva naredna stava propisuju što treba uraditi prije smještanja elektronske arhivske građe u Državni arhiv, počev od opisa formata i strukture zapisa, načina obezbjeđenja od neovlaštenog pristupa i mijenjanja podataka, preko načina izlučivanja bezvrijednog registratorskog materijala, kao i oblika i načina predaje Arhivu. Predviđena je i prethodna provjera čitljivosti i cjelovitosti svih kopija predatih elektronskih zapisa. Slijedećim stavom se propisuje da arhivske prostorije moraju biti opremljene u skladu sa ovom uredbom, ali i propisima kojima se uređuje informaciona bezbjednost. Tako da se u dijelu *Uredbe* (za sada jedini arhivski propis iz oblasti digitalnih zapisa), koji se odnosi na brigu o elektronskoj arhivskoj građi i procedurama za njenu valorizaciju, obradu, korišćenje, i sl., pa čak i za standardizaciju arhivskih prostorija, uslijed manjkavosti u postojećoj arhivskoj legislativi¹¹, sve uređuje propisima iz nadležnosti Ministarstva za informaciono društvo.

Dalje, *Uredbom* se propisuje i format za dugoročno čuvanje elektronske arhivske građe (član 11) i to je za sada jedina pravna odredba u Crnoj Gori koja dotiče veoma važno pitanje - trajnu zaštitu elektronskih zapisa!

Međutim, u okolnostima u kojima se nalazi arhivska struka i Državni arhiv u Crnoj Gori, uz stručnu nepripremljenost arhivskog kadra da rukuje elektronskom arhivskom građom, opravdano nas dovodi u sumnju da se i ovih 8 stavova iz 11. člana *Uredbe* za regulisanje dugoročnog čuvanja elektronske arhivske građe, mogu sprovesti u praksi.

Format koji je propisan da se koristi za trajnu pohranu elektronske arhivske građe treba da zadovolji uslove koji ni kadrovski, ni finansijski nisu ni prihvatljivi, niti primjenjivi kada je u pitanju Državni arhiv Crne Gore. Uz to, ovaj pravni akt u dijelu koji se tiče elektronske arhivske građe propisuje na vrlo uopšten i neprecizan način obaveze i dužnosti Državnog arhiva u obezbjeđenju dugoročne za-

10. Ova uredba je usvojena u oktobru 2013. godine, ali je tek stupila na snagu početkom 2014. godine.

11. Aktuelni *Zakon o arhivskoj djelatnosti* (2010), je potpuno prilagođen brizi o očuvanju tradicionalne arhivske građe i propisuje postupke i mjere iz arhivske djelatnosti primjenjive samo za ovu arhivsku građu.

štite. Već u prvom stavu pomenutog člana traži se da format za dugoročnu pohranu treba da bude usklađen sa "opštepriznatim standardima". Pri tome se ne zna da li su to standardi iz arhivske ili oblasti ICT i opšti dojam je da je to prepisano i stavljeno bez dublje analize članova radnog tima koji je pisao *Uredbu*. To naravno dodatno otežava posao arhivistima.

Dalje, zahtjeva se da format "omogućava automatsko prevođenje iz drugih formata" uz pouzdane metode otkrivanja i otklanjanja grešaka u tom postupku. Treba naglasiti da Državni arhiv nema timove IT stručnjaka, niti u upravi Arhiva, niti u arhivskim odsjecima po Crnoj Gori, koji bi, pretpostavljamo, trebalo da daju stručnu podršku migracijama podataka i garantuju informacionu bezbjednost u toj i sličnim aktivnostima.

Preduslov trajnog čuvanja elektronske arhivske građe, kako stoji u *Uredbi*, je i nabavka sigurnih hardvera i softvera, kao i poboljšanih verzija medija za migraciju podataka, potom obezbjeđenje finansijskih sredstava za nabavku, upotrebu i održavanje hardvera i softvera, pružanje garancije za nadoknadu gubitka sadržaja usljed dejstva spoljnih faktora, i sl.

Pomenutom uredbom se još više zakomplikovala uloga Državnog arhiva i crnogorskih arhivista u savremenom informacionom razvoju crnogorskog društva. Uostalom, *Uredba*, iako se u preambuli poziva na *Zakon o arhivskoj djelatnosti*, praktično nema pravno uporište u ovom zakonu i realno ne može da ima, jer on nije ni u jednom svom članu definisao dužnosti i nadležnosti arhivske struke u brizi o elektronskoj arhivskoj građi.

Prema tome, sasvim je jasno da crnogorski arhivisti u okolnostima u kojima se trenutno nalaze, nemaju ni minimum pravnih preduslova da proprate na profesionalan način nove tehnološke trendove u oblasti stvaranja elektronskih zapisa, u procesima upravljanja elektronskom arhivskom građom, u sprovođenju mjera nadzora nad elektronskim dokumentima od njihovog stvaranja do kraja životnog ciklusa, niti da obezbjede dugotrajnu zaštitu arhivske građe u elektronskom obliku¹². Uz to, crnogorski arhivisti nisu ni minimalno stručno osposobljeni za rukovanje elektronskim spisima i uopšte za oblast primjene ICT, niti su obuhvaćenim programima obuke koji se sprovode za u drugim državnim organima obuhvaćenim eDMS projektom. Procesi izgradnje informacionog društva u Crnoj Gori, koji su primarno usmjereni na potpunu pokrivenost internetom, ultrabrzim širokopojasnim pristupom, jedinstveno digitalno tržište i sl., su zaobišli arhivsku struku, tako da je stvoren jaz između ubrzanog tehnološkog razvoja određenih društvenih i privrednih struktura u Crnoj Gori i spremnosti Državnog arhiva da se uhvati u koštac sa svim onim što arhivskoj struci donose nove tehnologije. Na žalost, ponuđenja pravna rješenja i strategije razvoja kreirane isključivo od strane Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije, ne bave se dugoročnom zaštitom elektronske arhivske građe, čak ni u obliku nekakve vizije kako bi to trebalo regulisati u skorijoj budućnosti.

Zarobljeni u obruču neosavremenjenog arhivskog zakonodavstva, informacione nepismenosti i generalno nezainteresovanosti većine arhivskih službenika za nove trendove, teško je za očekivati da crnogorski arhivisti pozicioniraju Državni arhiv i arhivsku struku na vodećem mjestu u savremenom informacionom okruženju i da zauzmu vodeću ulogu u trasiranju poslovanja sa elektronskim zapisima. Uz više nego skromno budžetsko finansiranje Državnog arhiva, koji uz to raspolaže zastarjelom opremom u svim arhivskim odsjecima i tavori sa nedostatkom odgovarajućih softvera i za redovan rad (koriste se i piratske kopije!), i drugim sličnim problemima, crnogorski arhivisti ne mogu da profesionalno odgovore na zahtjeve savremenog trenutka i da dugoročno zaštite elektronsku arhivsku građu.

Na drugoj strani, kako je pokazano, drugi državni organi su marginalizovali ulogu Državnog arhiva i arhivista i ne prepoznaju ih kao nezaobilazne aktere u savremenim procesima izgradnje informacionog društva. Oni ne vide savremenog arhivistu angažovanog na važnim zadacima na očuvanju autentičnosti, vjerodostojnosti i dokazne funkcije elektronskog dokumenta i u pružanju usluga u ostvarivanju prava građana, već ih isključivo posmatraju kao čuvare istorijskog arhivskog nasljeđa i to samo onog tradicionalnog.

12. Stručni ispit za arhivsku struku, prema *Pravilniku o vrsti i stepenu stručne spreme, programu i polaganju stručnog ispita i stručnim zvanjima za vršenje poslova konzervatorske, muzejske, bibliotečke i arhivske djelatnosti* (Službeni list Crne Gore, br. 22/12 i 26/12), uvrstio je kao ispitni predmet: **Upravljanje elektronskim dokumentima i njihova obrada i zaštita / zaštita i obrada elektronskih zapisa**, što će doprinijeti makar parcijalno, edukaciji arhivskog osoblja u Crnoj Gori u oblasti ICT, s obzirom da arhivisti nisu obuhvaćeni nikakvim programima obrazovanja i obuke u ovoj oblasti, čak ni onim koji se sprovode u drugim državnim organima obuhvaćenim projektom eDMS.

5 Umjesto zaključka...

Nedavno u emisiji na javnom servisu, Radio-televiziji Crne Gore, intervjuisana je predsjednica Vrhovnog suda Crne Gore povodom nedopustivog propusta jednog od crnogorskih sudova i sudija. Naime, izjava zaštićenog svjedoka data povodom ubistva policijskog inspektora, koje se desilo unazad više godina i još nije razriješeno, je bila narezana na CD-u koji je volšebno nestao. U nedostatku pravih informacija o ovom slučaju, koji se trebalo zataškati, pretpostavka javnosti je da je postojao audio snimak, a možda i video-snimak svjedočenja, koji su bili narezani i pohranjeni (nevjerovatno!) samo na jednom jedinom CD-u!!! O memoriji opreme kojom je vršeno snimanje nije bilo nikakvog pomena ni nakon otkrivanja slučaja od strane medija, niti tokom medijske rasprave o tome.

U TV studiju je predsjednica Vrhovnog suda više nego pristrasno pokušavala da relativizuje ovu kriminalnu radnju sudskih organa (između ostalog radi se o uništenju arhivske građe). U jednom trenutku, pokazujući javnosti i voditelju da postoji transkript svjedočenja u papirnoj formi, upitala je: “Pa zar se ne bi svako od vas prije oslonio na pisani dokument umjesto na neki CD?”

Ne ulazeći u pitanje nepostojanja svijesti o arhivskom dokumentu na širem društvenom planu u Crnoj Gori, ovdje je riječ o nepoznavanju ili nepoštovanju usvojenih zakonskih propisa koji regulišu pitanje elektronske arhivske građe. Ovo skaredno pitanje postavlja sudija iz najvišeg sudskog organa u državi i tako pre nabregava činjenicu da je godinama unazad u Crnoj Gori usvojena legislativa koja postavlja u istu ravan elektronski dokument i onaj u papirnoj formi, po svim unutrašnjim i spoljnjim karakteristikama. Bilo što da je bio motiv postupka vrhovnog sudije, pokazana je njegova kardinalna informaciona nepismenost.

Tako da “informaciona crna rupa” i opasnost brisanja ljudskog pamćenja 21. vijeka u izjavi Vintona Grej Serfa sa početka ovog teksta, u Crnoj Gori, a pretpostavljamo i drugim zemljama u razvoju, očito ne prijete samo zbog stalnog unapređenja i čestih promjena hardvera i softvera. Čini nam se da je mnogo ozbiljniji problem u nedostatku svijesti o savremenoj informacionoj stvarnosti kod velikog broja ljudi, čak i onih koji su u društveno odgovornim strukturama državne vlasti. Crnogorski arhivisti su samo dio tog miljea. Ko zna koliki dio digitalno zabilježenog ljudskog pamćenja o crnogorskom društvu je već izbrisan, ili je nečitljiv, ili je u opasnosti da izgubi svoju autentičnost i vjerodostojnost dok se čeka da se usvoje propisi i zažive mehanizmi za dugotrajnu zaštitu elektronske arhivske građe u Crnoj Gori!?

Literatura i izvori

Akcionni plan za razvoj eGovernmenta do 2016. godine, pp. 6-14. Dostupno na: <http://www.mid.gov.me/biblioteka/dokument> (citirano 20. 5. 2015).

Analiza korišćenja informacionog sistema za upravljanje dokumentima, Podgorica, mart 2014. god. Dostupno na: <http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=160199&rType=2>. (citirano 20. 5. 2015).

Digitalna agenda za Europu. Dostupno na: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en> (citirano 20. 5. 2015).

Informacija o statusu projekta Sistem za upravljanje dokumentima u Vladi i ministarstvima – eDMS (2012). Podgorica, mart 2012, str. 3. Dostupno na: <http://www.mid.gov.me/biblioteka/dokument> (citirano 20. 5. 2015).

Inovirana informacija o statusu projekta Sistem za upravljanje dokumentima u Vladi i ministarstvima – eDMS (2013). Podgorica, septembar 2013, str. 2. Dostupno na: <http://www.mid.gov.me/biblioteka/dokument> (citirano 20. 5. 2015).

Internet 1: <http://eandt.theiet.org/news/2015/feb/vint-cerf-digital-data.cfm> (citirano 31. 3. 2015).

Internet 2: <http://www.mid.gov.me/rubrike/dokumenti/90189/168161.html> (citirano 14. 3. 2015).

Internet 3: <http://www.cikom.com/index.php/en/marketing/cikom-news.html?start=55>. (citirano 31. 5. 2015).

Internet 4: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1292_sl.htm (citirano 20. 5. 2015).

Internet 5: <http://www.mid.gov.me/biblioteka/dokument> (citirano 20. 5. 2015).

Internet 6: <http://www.euprava.me> (citirano 11. 6. 2015).

Snežana PEJOVIĆ: Između tehnološke realnost, zakonskih propisa i prakse: Crnogorski arhivisti pred izazovom dugoročne zaštite e-građe, 163-174

Internet 7: <http://www.cikom.com/index.php/me/marketing/cikomnovosti/32edmsuvladi.html> (citirano 20. 5. 2015).

Izveštaj o radu za 2014. godinu Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije. Dostupno na: <http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=191348&rType=2> (citirano 11. 6. 2015).

Lukač A., Maraš T. Logička šema arhitekture eDMS sistema implementirana u Vladi Crne Gore. U: *Informacione tehnologije IT '11*, str. 90-94. Dostupno na: www.it.ac.me/zbornici/ZbornikIT11.pdf.

Pejović, Snežana (2010). Archives and Web Technology: an Unavoidable Imperative of the Modern Age. U: *Atlanti*, Vol. 20, str. 305-321. Trieste: International Institute for Archival Science.

Program rada Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije za 2015. godinu. Direktor za elektronsku upravu. Informatička podrška za implementaciju projekta eDMS. 24 str. Dostupno na: <http://www.mid.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=192710&rType=2&file=Program%20rada%20za%202015.%20godinu.pdf>. (citirano 20. 5. 2015).

Ružica Mišković, šefica Radne grupe za pregovaračko poglavlje 10. Crna Gora je najrazvijenije informatičko društvo u okruženje (2015). Pobjeda, ponedjeljak 11. maj 2015, str. 7.

Strategija razvoja informacionog društva 2012-2016. Crna Gora - digitalno društvo (2011). Podgorica, decembar 2011, str. 12. Dostupno na: <http://www.mid.gov.me/biblioteka/strategije> (citirano 20. 5 2015).

Pravilnik o vrsti i stepenu stručne spreme, programu i polaganju stručnog ispita i stručnim zvanjima za vršenje poslova konzervatorske, muzejske, bibliotečke i arhivske djelatnosti (2012). Službeni list Crne Gore, br. 22/12 i 26/12.

The Global Information Technology Report 2014 | XXI, The Networked Readiness Index 2014, Montenegro. Dostupno na: http://www3.weforum.org/docs/GITR/2014/GITR_OverallRanking_2014.pdf (citirano 1. 6. 2015).

Uredba o načinu i uslovima čuvanja registratorske i arhivske građe (2014). Službeni list Crne Gore, br. 3/2014.

Uredba o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave (1992). Službeni list Republike Crne Gore, broj 61/1992.

Uredbu o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave (2011). Službeni list Crne Gore, br. 51 od 28. oktobra 2011. god.

Zakon i informacionoj bezbjednosti. Službeni list Crne Gore, br. 14/2010.

Zakon o arhivskoj djelatnosti (2010). Službeni list Crne Gore, br. 49/2010.

Zakon o elektronskoj upravi (2014). Službeni list Crne Gore, br. 32, od 30. jula 2014. godine.

Zakon o elektronskom dokumentu (2008). Službeni list Crne Gore, br. 5/2008.

Zakon o elektronskom potpisu (2005, 2005). Službeni list Crne Gore, br. 55/2003. i br. 31/2005.

SUMMARY

Modern time's technological reality is the production of extremely large quantities of electronic records, i.e. electronically recorded information. With all the structures of modern IT society involved in the creation of digital environment, there are also archivists who are faced with huge challenges: how to preserve new information over a longer period of time and how to provide unrestricted access to preserved information. So, the problems of physical protection and long-term preservation of archival material in paper form or on microfilm today are negligible in comparison to the current challenge for archivists with preservation of electronic records. This paper deals with the technological reality in Montenegro in the sphere of the results achieved in the long-term protection of electronic records, adopted strategies and current legislation. In line with current trends in European and other countries in the world, Montenegro introduces contemporary technological achievements in all areas of social life, both public and private ones. Like fundamental objectives of the development of information society in Montenegro, the Government implements the project *Electronic Document Management System / eDMS*, started from 2009, in order to enable citizens and entrepreneurs to receive information in time and to actively participate in society through networked information system. However, this project did not include the State Archives. In addition, the legislation in this field and its practical implementation is dominantly within the competence and responsibility of the Ministry for Information Society of Montenegro, thus the manoeuvring space for archivists and archival profession is being reduced. Montenegro State Archives steps into this process very "shyly". It started only in 2013 with the adoption of the *Regulation on the method and storage conditions of public current records and archival materials*, again in the interaction with the Ministry for Information Society. We discuss on all shortcomings of this for now a single archival legal act in Montenegro relating to the protection of electronic archive material. We have tried to analyse to what extent Montenegrin

Snežana PEJOVIĆ: Između tehnološke realnost, zakonskih propisa i prakse: Crnogorski arhivisti pred izazovom dugoročne zaštite e-građe, 163-174

archivists are prepared, from technological point of view, to professionally follow the creation of electronic records, the life cycle of electronic documents and their long-term preservation in the current environment. Also, we talk about current archival practice: whether archival service in Montenegro fulfils all prerequisites to respond adequately to the challenges of long-term preservation of e-records, which procedures are applied in these activities, are there basic prerequisites for long-term preservation and for permanent access to information within the archival service in general, are there plans and strategies for this activities, whether and to what extent international standards, recommendations, experiences are applied, etc.

Typology: 1.02 Review Article

Submitting date: 13.03.2015

Acceptance date: 09.04.2015